

Oponentský posudek na diplomovou práci Tomáše Jungwirtha na téma *Schopnost mezinárodního práva řešit národnostní konflikt: případ Bosny a Hercegoviny*

Konflikt v bývalé Jugoslávii a následný vývoj v oblasti se již léta řadí mezi oblíbená témata odborných i kvalifikačních prací v českém prostředí. V právní oblasti se přitom pozornost obvykle soustředí na kvalifikaci událostí válečného období, rozbor judikatury ICTY, nebo vývoj v Kosovu (legalita vojenské operace v roce 1999, legalita jednostranného vyhlášení nezávislosti z roku 2008 aj.). Diplomová práce Tomáše Jungwirtha volí odlišný přístup a zajímá se o proces postkonfliktní obnovy Bosny a Hercegoviny a roli mezinárodního práva v jeho rámci. Ačkoli k práci lze mít určité formální, věcné i metodologické výhrady, celkově se jedná o zajímavé, zasvěcené a poutavě napsané pojednání o tématu, k němuž zatím existuje jen velmi málo (nejen) česky psané literatury.

1. Aktuálnost (novost) a náročnost tématu:

Vzhledem k tomu, že od skončení války v Jugoslávii a podpisu Daytonských dohod uplynula již téměř dvě desetiletí, mohlo by se zdát, že téma není příliš aktuální. Takové zdání by ovšem bylo klamné. Bosna a Hercegovina se s dědictvím ozbrojených konfliktů první poloviny 90. let vyrovnává dodnes. Uplynutí téměř dvaceti let současně dává možnost přikročit k určitému bilancování toho, co se povedlo a co nikoli. Takové bilancování ostatně tvoří i součást tzv. strukturálního dialogu s EU, kterým Bosna a Hercegovina již několik let prochází a jenž patří mezi nejvýznamnější hybné síly vývoje v zemi.

Zpracování tématu kladlo na diplomanta nároky dvojího typu. Zprvce bylo nutno důkladně se seznámit s reáliemi Bosny a Hercegoviny a se složitým vývojem, jímž tato země v posledním období prošla. Tohoto úkolu se diplomant zhostil velmi dobře. Z práce je poznat, že má o téma hlubší zájem a dobře se v něm orientuje. Druhý typ nároků souvisí s uchopením tématu a využitou (či nevyužitou) metodologií. Otázka, zda je mezinárodní právo schopno řešit národnostní konflikty, není klasickou právní, resp. pozitivně právní otázkou, kterou by bylo možno zodpovědět na základě standardní analýzy smluvních či obyčejových pramenů. Jako jakákoli jiná práce zkoumající primárně nikoli obsah, ale efektivitu právních norem i práce tato by tak vyžadovala jasné ukotvení v určitém teoretickém/metodologickém rámci a konceptualizaci/operacionalizaci základních pojmů.

Co pro diplomanta znamená „(vy)řešení národnostního konfliktu“ a jakými indikátory lze toto (vy)řešení měřit? Je kvalifikace konfliktu coby konfliktu „národnostního“ nesporná, nebo lze konflikt vykládat i jinak? Jaká role v procesu řešení připadá mezinárodnímu právu? Jak se vypořádat s tím, že vedle mezinárodního práva souběžně na proces řešení působí i jiné faktory, popř. že samo mezinárodní právo může obsahovat kontradiktorní prvky? A co je

vlastně ono „mezinárodní právo“, jímž se práce zabývá (jen Daytonske dohody, obecnější normy MPV aj.)? Tyto otázky, jež nejsou v práci uspokojivým způsobem zodpovězeny, by se mohly stát předmětem diskuse v průběhu ústní obhajoby.

2. Formální stránka práce a využití zdroje:

Po formální a jazykové stránce je možno mít k práci určité výhrady. Na prvním místě zarazí, že některé pasáže jsou v textu zvýrazněné (např. strany 27 a 30). Zvýraznění zřejmě vzniklo omylem a četbu textu zásadněji nenarušuje, u kvalifikačních prací by se ale takováto opomenutí přece jen objevovat neměla. Na druhém místě je třeba diplomantovi vytknout některé jazykové nedostatky – např. nejednotné psaní Republiky Srbské/srbské, malé písmeno ve spojeních Černá hora (Hora), Štýrský hradec (Hradec, popř. dnes častější německé Graz) aj., nedůslednou interpunkci (absence čárek za větami vloženými, přítomnost čárek ve větách jednoduchých) a některé překlepy (např. dokument vzešel v platnost – str. 30). Opět nejde o nic, co by četbu výrazně ztěžovalo, je jen škoda, že chyby a překlepy místy zbytečně odvádějí pozornost od obsahu k formě. Konečně na třetím místě lze mít výhrady ke způsobu citování zdrojů, který ne zcela odpovídá normě, jež se v posledních letech prosazuje na PF UK (např. u kolektivních prací nejsou uvedena křestní jména autorů, u knih chybí ISBN, u časopisů nejsou uvedeny stránky aj.). S výhradou těchto několika nedostatků je práce napsána odborným a – v mezích, v jakých je to u odborného textu možné – čtivým jazykem.

Ocenění si zaslouží velké množství primárních i sekundárních materiálů, ze kterých diplomant při zpracování tématu vycházel. Převážná část zdrojů je v angličtině, což je s ohledem na téma práce logické. Je nicméně dobře, že diplomant reflektuje rovněž skrovnou českou produkci, zejména článek Hany Oberpfalzerové věnovaný tranziční spravedlnosti v BiH (Mezinárodní vztahy 3/2012). Většího využití mohly v práci doznat zprávy a jiné studie mezinárodních expertních i politických orgánů, např. zprávy z jednotlivých kol jednání strukturálního dialogu EU-BiH a četná stanoviska Benátské komise Rady Evropy věnovaná různým aspektům transformačního procesu v Bosně a Hercegovině. Byla by to vhodná protiváha materiálům nevládních organizací, z nichž práce čerpá hojněji (byť s jednostranným důrazem na materiály International Crisis Group – čím je tento důraz motivován?). Práce se zdroji je, s drobnou výhradou uvedenou výše, standardní.

3. Obsahová stránka práce:

Práce o rozsahu 102 stran (z toho 74 strany vlastního textu) má kromě úvodu a závěru pět kapitol. Úvod stručně představuje téma a formuluje několik otázek, na něž by práce měla zodpovědět. Právě zde by měla figurovat ona teoreticko-metodologická pasáž, o níž byla řeč výše. Při její absenci není zřejmé, jakým způsobem se chce diplomant s otázkami vypořádat.

Např. otázka, zda „je mezinárodní právo schopno /.../ efektivně vyloučit možnost znovuvypuknutí ozbrojeného konfliktu“ (str. 6), těžko může být uspokojivě zodpovězena při absenci širší reflexe role („schopností“) mezinárodního práva. Je též sporné, do jaké míry může být tato obecná otázka zodpovězena na základě analýzy konkrétních opatření realizovaných v Bosně a Hercegovině. V této souvislosti by bylo vhodné více se zamyslet nad útvarem případové studie (viz např. KOŘAN, Michal. *Jednopřípadová studie*. In: DRULÁK, Petr, a kol. *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál. 2008, str. 29-61. ISBN 978-80-7367-385-7). Úvod by dále mohl obsahovat základní představení využitých pramenů a literatury – zvláště vzhledem ke zmíněné šíři těchto pramenů by to nebylo na škodu.

Věcná část práce začíná historickým ohlédnutím za vývojem v Bosně a Hercegovině v období první poloviny 90. let (kapitola 2). Ohlédnutí je přiměřeně dlouhé, tj. dovoluje čtenáři udělat si představu o okolnostech provázejících vznik současné BiH, aniž by je nutilo zabývat se nadměrnými podrobnostmi. Užitečným doplněním textu jsou mapky obsažené v příloze, byť odkaz na ně by bylo vhodnější zařadit do vlastního textu; takto hrozí, že je méně pozorný čtenář přehlédne. Historický exkurs uzavírá kapitola (kapitola 3) věnovaná daytonským jednáním, z nichž vzešly Daytonské mírové dohody z roku 1995. Analýzou dohod se zabývá kapitola 4, která se vedle obsahu dohod zaměřuje i na některé obecnější otázky týkající se jejich právní povahy – z mezinárodněprávního hlediska se jedná o jedny z nejzajímavějších otázek, jež jsou v práci diskutovány, popř. zmíněny.

Diplomant vychází z předpokladu, že v podstatě všechny součásti Daytonských dohod jsou samostatnými mezinárodními smlouvami. Z toho vyvozuje, že entity, které je podepsaly, musely mít mezinárodněprávní subjektivitu, popř. že se dokonce muselo jednat o jednotky nadané (státní?) suverenitou (např. dodatky č. 5 a 9, viz str. 28-29 a poznámka 92). Jedná se o jediný možný výklad, nebo existují i jiné názory? Velmi zajímavé jsou úvahy ohledně institutu zastupování (str. 29). Zná mezinárodní právo podobný institut – ve specifickém kontextu vztahu stát-nestátní aktér? Jsou akty signované státem skutečně závazné pro nestátního aktéra (zde SRJ – Republika srbská), a pokud ano, z jakého titulu? Konečně, bližší pozornost si zaslouží i právní status Ústavy BiH. Diplomant se kloní k názoru, že „z právního hlediska Ústava skutečně není samostatným dokumentem, ale pouze přílohou Všeobecné rámcové dohody“ (str. 29). Co z tohoto tvrzení vyplývá pro právní závaznost Ústavy a jaká je relevance oněch jednostranných deklamací připojených k Ústavě zástupci Republiky BiH a obou (budoucích) entit?

Na rozbor Daytonských dohod navazuje kapitola (kapitola 5) věnovaná jejich implementaci. Diplomant chápe pojem implementace široce a podřazuje pod něj nejen právní kroky vedoucí k naplnění textů dohod, ale jakékoli kroky směřující k dosažení cílů, jež dohody sledují. To mu dovoluje zařadit do kapitoly jak právní, tak sociologické a státopědní aspekty. Rozlišení obou oblastí není, a asi ani nemůže být, zcela jednoznačné, některá témata (např. volby) by se hodila do obou sfér. Není mi jasná poznámka o sociologické orientaci MPV (na str. 31). Text naznačuje, že diplomant zřejmě identifikuje sociologickou orientaci s orientací na jednotlivce a s rozmachem lidských práv a humanitárního práva. Takové pojetí je v doktríně spíše menšinové; není navíc jasné, do jaké míry se k němu hlásí sám diplomant. Právní aspekty implementace zahrnují volby, roli Vysokého představitele, případ Sejdić-Finci a snahy o ústavní reformu. Příslušné sekce jsou zpracovány přehledně a kompetentně. Sekce 5.1.2 obsahuje opakovaná hodnocení aktů různých Vysokých představitelů jako kroků zpět, nebo kroků vpřed. Není přitom zcela jasné, jakým standardem je výkon VP poměřován a odkud kam ony kroky VP vlastně směřují, resp. by podle diplomanta směřovat měly.

Sekce 5.1.3. poukazuje na napětí mezi individuální koncepcí lidských práv a kolektivními požadavky zakotvenými v právním řádu BiH. Toto napětí v bosensko-hercegovinském prostředí nepochybně existuje a je jedním z hlavních zdrojů konfliktů. Je nicméně otázka, nakolik se napětí přímo promítá do právního řádu. Diplomant naznačuje, že úprava kritizovaná v případě Sejdić-Finci je pro BiH typická. Zčásti ano, zde se ovšem jednalo opravdu o extrém, kdy byli příslušníci „ostatních“ národů z možnosti získat určitou pozici *a priori* vyloučení. Obvyklejší, zvláště pak v poslední době, je model, kdy takto *a priori* vyloučen není nikdo, právní předpisy jen obsahují požadavek na rovnovážné zastoupení „konstitutivních národů“ a přiměřenou účast „ostatních“. Jak diplomant hodnotí toto řešení? V souvislosti s případem Sejdić-Finci by se diplomant mohl zamyslet nad faktory, které BiH brání (reálně či údajně) v naplnění rozsudku ESLP. Orgány BiH standardně argumentují tím, že problematická úprava je obsažena v Daytonských dohodách, které BiH nemůže jednostranně měnit. Jak se diplomant dívá na tuto argumentaci?

Mezi sociologické a státopědní aspekty implementace Daytonských dohod jsou řazeny teorie rozdělení, vztah vítězů a poražených, demografické trendy a tranziční spravedlnost. Rozbor teorie rozdělení je zajímavý, nebylo by ale od věci doprovodit jej analýzou alternativních přístupů (teorie usmíření, model multietnické společnosti aj.). V sekci 5.2.2. zaujme, že rozdělení na vítěze a poražené zahrnuje jen domácí aktéry, což může vzbuzovat dojem, že aktéři vnější zůstávají dlouhodobě „mimo hru“. Zařazení sekce o tranziční spravedlnosti do části sociologické a státopědní, nikoli právní, může vyvolat výhrady,

s ohledem na v současné době časté širší pojetí spravedlnosti ale dává smysl. Je jen škoda, že diplomant věnoval téměř veškerý prostor ICTY a nechal stranou další mechanismy tranziční spravedlnosti. Vzhledem k tomu, že tyto mechanismy (např. Státní soud BiH, vnímaný jako nástroj vnučený mezinárodním společenstvím) mají k občanům BiH blíže, neboť standardně působí přímo na území BiH, mohou jejich náhled na to, do jaké míry bylo spravedlnosti v BiH učiněno zadost, formovat obdobně silně jako ICTY.

Kapitola 6 posuzuje, jaké nástroje řešení sporu byly v BiH využity. Na rozdíl od předchozích kapitol, které se primárně věnují postkonfliktnímu vývoji v BiH, se kapitola tato z velké části vrací ke konfliktu 1992-1995 (zejména sekce 6.1-6.3); je otázkou, nakolik je tato změna důrazu vhodná a zda nebylo možné z pohledu nástrojů řešení sporů analyzovat vývoj po roce 1995. Nástroje zahrnují – v uvedeném pořadí – mediaci, sankce Rady bezpečnosti, použití síly, arbitráž a soudní řízení. Pořadí samo o sobě může zarazit – proč jsou sankce a použití síly řazeny mezi mediaci a judiciální prostředky řešení sporů? A tvoří vůbec sankce a použití síly nástroj řešení sporů? Dalším zajímavým aspektem je to, že ze všech politických nástrojů řešení sporů identifikuje diplomant v BiH jen mediaci, tj. nástroj s vcelku malou rolí třetího aktéra. Znamená to, že jiné politické nástroje (jednání, vyšetřování, smířčí řízení) využity nebyly, nebo že jejich role byla marginální? A na základě čeho jsou např. daytonská jednání chápána jako „mediace“? Byla zde role třetích aktérů opravdu tak omezená?

Závěr práce zaslouží ocenění v tom ohledu, že se v něm diplomant neomezuje na rekapitulaci skutečností uvedených v textu, ale snaží se z těchto skutečností vyvodit nové poznatky. Pozitivní je také to, že tyto poznatky nejsou kompilátem názorů jiných, ale odrážejí diplomantův individuální pohled na věc. Diplomant se tento pohled navíc pokouší zasadit do obecnějšího pojetí mezinárodního práva, byť z textu není zcela jednoznačné, k jakému pojetí se hlásí (další možné téma k diskusi během obhajoby). Práce odmítá skeptický názor, podle nějž je mezinárodní právo tváří v tvář národnostním (či jiným) konfliktům zcela bezmocné, nepropadá ale ani nadměrnému optimismu. Vývoj v Bosně a Hercegovině poukázal podle diplomanta na určité aspekty, jež není radno podceňovat (např. znalost kontextu a význam národních narativů) a jež v BiH bohužel podceněny byly. Z nich pak práce vyvozuje, že skutečná demokracie je možná jen tam, kde základní jednotkou není národ, ale „jedinec jako základní, suverénní a vnitřně svobodná složka společnosti“ (str. 76) a že vyřešení nacionalistického konfliktu vyžaduje konflikt nejen utlumit, ale „vykořenit, tzn. ovlivnit historickou paměť a změnit sdílené skupinové stereotypy“ (str. 78).

Je škoda, že tato tvrzení – jež sama o sobě můžou být předmětem legitimních diskusí a navíc by vyžadovala podrobnější rozbor – přicházejí na konci práce. Jsou totiž, spolu

s argumenty na jejich podporu, nejlíže oné konceptualizaci/operacionalizaci klíčových pojmů, o jejíž potřebě byla řeč výše. V návaznosti na ně by tak bylo možnost určit, jakou roli by mezinárodní právo mohlo/mělo v procesu řešení národnostního konfliktu – řešení vázaného na budování demokracie liberálního typu (ne např. demokracie konsociační) a na proměnu „národního vědomí“ a „národní paměti“ – hrát, a posoudit, zda a popř. proč se tak v Bosně a Hercegovině (ne)stalo.

4. Závěry a doporučení:

Diplomová práce Tomáše Jungwirtha nazvaná *Schopnost mezinárodního práva řešit národnostní konflikt: případ Bosny a Hercegoviny* splňuje přes drobné výhrady nároky kladené na diplomové práce na Právnické fakultě UK. Jedná se o práci, která se šíří využitých pramenů, způsobem zpracování i orientací v tématu řadí mezi zdařilejší výstupy. Vzhledem k tomu ji **doporučuji** k ústní obhajobě a s výhradou úspěšného průběhu obhajoby ji předběžně hodnotím jako **výbornou**. Během ústní obhajoby by se diplomant měl vyjádřit k alespoň některým otázkám obsaženým v posudku.

V Praze dne 21. července 2013

JUDr. PhDr. Veronika Bílková, PhD., E.MA